

Türkçe ve Rusça Eşdeğer Deyimler

Leyla BABATÜRK¹

Öz

Dil, bir halkın hem kültürünü hem de manevî mirasını yaşatan bir olgudur. Dolayısıyla dilde kültürel kodlar bulunur ve bu kodlar aslında ulusal bilişsel sistem açısından bir bilgi hazinesi değerindedir. Deyimler ise bir milletin hem kültürel özelliklerini hem de ulusal düşünce tarzı ile kavramsallaştırma sürecini yansıtan anlatım unsurlarıdır. Hem Rusça hem Türkçe anlatım açısından oldukça güçlü iki dil olduğu için ikisinde de yeni kavramları karşılamak üzere bir takım kelime grupları kullanılır. Bu tür kelime gruplarında sözcükler genellikle leksik anlamları dışında kullanılmaktadır. Bu kullanıma dil kullanıcılarının düşünce tarzını yansıttığı için “kavramsallaştırma” adı da verilebilir. Bilindiği gibi Rusça ile Türkçe tipolojik açıdan iki farklı dil olmasının yanı sıra birbirinden oldukça farklı iki kültürü, iki farklı millî düşünce sistemini ve farklı dünya algılarını da temsil etmektedir. Bu nedenle akraba olmayan iki dilde kullanılan ve aynı yapıda olup benzer anlam taşıyan deyimlerin tespit edilerek analiz edilmesi bu çalışmanın temel amaçlarından biridir. Araştırma esnasında nitel araştırma yöntemlerinden belge taraması, anlam içeriği analizi ve karşılaştırmalı analiz kullanılmıştır. Araştırma sonucunda hem yapı hem de anlam açısından Rusça ve Türkiye Türkçesindeki eşdeğer sayılabilecek deyimlerin oranları, kullanım amaçları ve bu deyimlerin hangi yollarla edinildiği değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: deyim, Rusça, Türkçe, tam eşdeğerlilik, anlamsal eşdeğerlilik.

Equivalent Idioms in Russian and Turkish

Abstract

Language is a phenomenon that keeps alive both the culture and spiritual heritage of a people. Therefore, there are cultural codes in language and these codes are actually a treasure trove of information for the national cognitive system. Idioms, on the other hand, are elements of expression that reflect both the cultural characteristics of a nation and the national way of thinking and conceptualisation process. Since both Russian and Turkish are two very powerful languages in terms of expression, a number of word groups are used in both languages to meet new concepts. In such word groups, words are generally used outside their lexical meaning. This process can also be called ‘conceptualisation’ as it reflects the way of thinking of language users. As it is known, Russian and Turkish are not only two typologically different languages, but also represent two quite different cultures, two different systems of national thought and perception of the world. Therefore, the main purpose of this research is to identify and analyse the idioms used in two unrelated languages, which have the same structure and similar meaning. During the research, various linguistic research methods such as document scanning, semantic content analysis, comparative analysis were used. It has been determined that there are a considerable number of idioms that can be considered equivalent in terms of both structure and meaning in Russian and Turkish, many of them are used to evoke universal concepts or similar connotations in the users of both languages, and some of them have been brought into both languages through word-for-word translation from foreign languages.

Keywords: Idiom, Russian, Turkish, Full equivalence, Semantic equivalence

Atıf İçin / Please Cite As:

Babatürk, L. (2025). Türkçe ve Rusça eşdeğer deyimler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14 (3), 922-932. doi:10.33206/mjss.1663785

Geliş Tarihi / Received Date: 23.03.2025

Kabul Tarihi / Accepted Date: 15.04.2025

¹ Öğrt. Gör. Dr.- Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, leyla.babaturk@manas.edu.kg,

 ORCID: 0000-0003-3397-8147

Giriş

Deyimler, birçok bilim insanının belirttiği gibi (Aksoy, 1988; Yüceol Özezen, 2001; Aksan, 1998; Yurtbaşı, 1996 vd.) en az iki kelimedenden oluşan ve anlatımı güzelleştirmek ve güçlendirmek için kullanılan kalıp ifadelerdir. Ö. A. Aksoy'a göre deyimler ve atasözleri kendine has deyiş güzelliğine, anlatım gücüne ve kavram zenginliğine sahip oldukları için ulusaldır ve çok önemli dil unsurlarıdır. (Aksoy, 1988, s. 131). Dolayısıyla deyimlerin dilden dile farklılık gösterdiği de göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Belli bir durumu tanımlamak için bir dilde kullanılan kalıbın anlamı başka bir dilde bambaşka bir kalıp ya da kalıplarla karşılanabilir (Aksan, 1998, s. 36).

M. Yurtbaşı, “*Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*”nün ön sözünde deyimleri tanımlarken “donmuş, kemikleşmiş halde” ifadelerini kullanır (Yurtbaşı, 1996, s. 1). Bu da deyimlerin temel yapısal özelliğinin bölünmez bir dilsel dizge olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle tüm deyimler aslında kalıplaşmış ifadelerdir ve bu nedenle yapılarında bir değişiklik yapmak mümkün değildir. Örneğin, “*kırmızı etek*” sıfat tamlamasında hem “kırmızı” hem “etek” kelimelerin yerine başka kelimeler kullanılabilir (kırmızı elma, kırmızı çatı, uzun etek, annemin eteği) ve kelime grubundaki sözcüklerin taşıdıkları anlamlarda herhangi bir değişiklik gözlemlenmez çünkü bu kelime grubundaki sözcükler kendi temel leksik anlamlarını taşımaktadırlar ve başka kelimelerle kullanıldığında onları korurlar. Deyim ise yeni bir anlam karşılamak ya da bir durumu tasvir etme üzere bir araya getirilmiş iki veya daha çok kelimedenden oluşan dilsel bir dizgedir. Deyim grubunu oluşturan kelimeler taşıdıkları temel leksik anlamların dışına çıkarak ya belirli bir çağrışıma ya da arka plan bilgilerine dayalı anlam bütünlüğü oluştururlar. Örneğin, “*etekleri zıl çalmak*” kelime grubunu oluşturan üç kelimedenden birinin bile yerine başka kelime koyduğumuzda dil bilgisel açıdan doğru fakat anlamsız bir ifade (*şantolonları zıl çalyor, etekleri gitar çalyor* vs.) ortaya çıkar ve iletilen mesaj alıcı tarafından algılanamaz. Böylece şunu söylemek mümkündür: Bir ifade dil bilgisi açısından doğru olsa bile her zaman anlamlı bir bütünlük oluşturup doğru algılanamayabilir.

Deyimler üzerine yapılmış hem Türkçe hem Rusça çok sayıda bilimsel yayın bulunmaktadır. A. Kanmaz'ın çalışmasında (Kanzmaz, 2001) 1960'lı ila 2020'li yılları arasında kaleme alınan Türkçe deyimler ile ilgili bilimsel makaleler hakkında bibliyografik bilgi mevcuttur. Türkçe olarak kaleme alınmış çalışmalarda “deyim” teriminin tanımı ve deyimlerin farklı açılardan sınıflandırılması ön plana çıkmaktadır.

Türkçe deyimlerin sınıflandırılması ile ilgili çalışmalardaki tasnif büyük ölçüde deyimlerin yapısal özelliklerine dayanmaktadır. Sinan Gönen (Gönen, 2008) “*Deyimlere Şekil Açısından Bir Yaklaşım Örneği*” adlı makalesinde deyimlerin yapısal özelliklerine değinmiş ve Türkçe deyimlerin manzum ve mensur olduğunu vurgulamıştır. Fakat yazarın araştırma yaptığı deyimlerin hepsi cümle halinde kullanıldığından ve belirli bir yargı bildirdiğinden deyim-atasözü niteliği taşıdığını belirtmek gerekir. Türkçe deyimlerin sınıflandırılması ile ilgili Ö. A. Aksoy'un ve M. Yüceol Özezen'in makaleleri dikkate değerdir. Ö. A. Aksoy deyimlerin kavramsal özelliklerine, onları atasözlerinden ayıran yapısal ve anlamsal farklara değindikten sonra Türkçe deyimleri morfolojik özelliklerine göre sınıflandırır ve deyimlerin yabancı dile çevrilebilme sorunu ile ilgili kendi fikirlerini açıklar (Aksoy, 1988, s. 132-144). Yazar bazı deyimlerin yapısal özelliklerinden dolayı (deyim bir atasözü gibi cümle hâlinde kullanılabilmesi) “deyimsi” ifadesi kullanmaktadır (Aksoy, 1988, s. 141-144). M. Yüceol Özezen'in makalesinde ise Türkçe deyimlerin daha önce yapılan çalışmalardaki tanımlama ile sınıflandırmalarının değerlendirilmesi yapılmıştır (Yüceol Özezen, 2001).

Türkçe ve Rusça Deyimlerin Karşılaştırılmalı İncelenmesi

Hem Türkçe hem Rusça deyimler üzerine çok sayıda bilimsel araştırma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı Türkçe ve Rusçadaki deyimlerin bilimsel açıdan ele alındığı karşılaştırılmalı çalışmalardır. Türkçe ve Rusça deyimler, K. Yıldırım ve A. Ş. Baştabak'ın makalelerinde karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. K. Yıldırım makalesinde “kader” (судьба) kavramı içeren deyimleri anlam açısından incelemiş ve “kader” kavramının insanların bilincinde “baş eğilmesi, kabul edilmesi” gereken bir şey algısını yarattığını vurgulayıp Türkçede söz konusu kavramı içeren deyimlerin hem olumlu hem olumsuz bağlamlarda kullanılabildeğine değinmiştir (Yıldırım, 2016, s. 80). A. Ş. Baştabak ise makalesinde hayvan adlarını içeren Türkçe ve Rusça deyimleri eşdeğerlilik açısından sınıflandırmaya çalışmıştır. Makalede derlenen deyimler tam eşdeğer, kısmi eşdeğer, eşdeğeri olmayan deyimler diye üç grupta incelenmiştir (Baştabak, 2016). M. Kasumova ve S. Söyler'in birlikte kaleme aldıkları makalelerinde ise Türkçe ve Rusça deyimlerdeki “İlah” kavramı incelenmiştir. Fakat makalenin araştırma örneklemini Rusça ve Türkçedeki “Allah” kelimesi içeren kalıp sözler oluşturmuştur. Ayrıca derlenen birkaç Türkçe kalıp sözün Rusça eşdeğerleri verilmiş ve “ilah” kavramının uluslararası konsept alanı oluşturduğu belirtilmiştir (Kasumova vd. 2014).

M. Kasumova'nın “Библиизмы и коранические фразеологизмы в русском и турецком языках” (Rusça ve Türkçedeki İncil ve Kur'an Kökenli Deyimler) adlı bir diğer makalesi ise oldukça ilgi çekici ad taşımaya rağmen çalışmanın içerisinde sadece bu tür deyimlerin tanımı yapılmış ancak çalışmada deyimler ile ilgili hiçbir örneğe yer verilmemiştir (cyberleninka.ru 2024).

L. Gudkov ile H. Saraç birlikte kaleme aldıkları “Дорога» («yol») в природно-ландшафтном коде культуры русского и турецкого языков” (Rus ve Türk Dillerinin Doğal Peyzaj Kültür Kodunda Yol) adlı makalede yol kelimesini içeren Türkçe ve Rusça deyimler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmese de makale iki kültür açısından oldukça ilgi çekici bilgiler içermektedir. L. Gudkov ile H. Saraç makalede “yol” kavramı ile ilgili deyimlerin insanların bilincinde uyandırdığı çağrışımları ve sözcük ile kavram arasındaki bağı tespit etmeye yarayan iki dilin kültürel analizini yapmıştır. Benzer yapıda 2019'da H. Saraç'ın yazdığı makale de karşılaştırmalı bilişsel dilbilim araştırmaları için önemli kaynaklardan biridir. Yazar Rusça ve Türkçedeki “dağ” kavramını deyimler aracılığıyla incelemiştir. İki dilde “dağ” kavramının nelerle özdeşleştiğini bağımsız bir şekilde belirtmiş ve söz konusu kavramın iki kültür mensuplarında nelerle bağdaştırıldığının ortak ve farklı yönlerini belirtmiştir (Saraç, 2019).

Sözcüklerin söylemde taşıyabildikleri anlamlar ancak farklı bağlamlarda ortaya çıktığı için deyim grubu olarak adlandırılan dilsel dizgelerin anlam bilimsel ve işlevsel açıdan incelenmesi çeviribilim açısından son derece önem taşımaktadır. Değişik bağlamlarda sözcüklerin çok anlamlılığı daha net gözlemlenebildiği için deyimler sözcüklerin yan ve mecaz anlamların tespiti için uygun bir bağlam oluşturmaktadır. “Okumak” fiili başlı başına insanların bilincinde “yazılmış bir şeyi anlamak için yapılan eylem” olarak algılanır. Fakat “üniversite” sözcüğü ile birlikte söylemde kullanıldığında anlamı değişir (*Ali üniversitede okuyor*). Aynı fiil “bela” kelimesiyle birlikte kullanıldığında durum daha da farklılaşır. Çünkü “üniversitede okumak” ile “bela okumak” yukarıda bahsi geçen iki farklı kelime grubunu oluşturmaktadır: İlkinin oluşturan kelimelerin yerine başka kelimeler kullanılabilirken (*yüksek lisansta okuyor; okulda okuyor*), diğerlerinde böyle bir durum söz konusu olamaz. Bu da deyimlerin bölünmez ve “kemikleşmiş” yapılarının olduğunu bir daha ispatlamaktadır.

Bilindiği gibi Rusça ve Türkçe tipoloji bakımından farklı ve akraba olmayan iki dil olmasına rağmen iki dilde içerdikleri sözcükler açısından benzerlik gösteren deyimler kullanılmaktadır. Mevcut makalede Türkçede ve Rusçada bu açıdan eşdeğer sayılan deyimler incelemeye alınmıştır. Dolayısıyla mevcut çalışmanın temel amacı, Rusça ve Türkçede kullanılmakta olan deyimler arasında Türkçe-Rusça çevirilerde birbirinin yerini tutabilen ve eşdeğer sayılabilenleri tespit edip anlamsal açıdan eşdeğerlik seviyesini belirlemektir. Bunun için incelenen deyimlerin Türkçe ve Rusçadaki kavramsal çerçeveleri belirlendikten sonra aralarındaki anlamsal ve işlevsel değişikliklerin olup olmadığını tespit etmek için deyimlerin iki dilde kullanılan bağlam analizi yapılmıştır. Yapılan araştırmanın evrenini iki dildeki birbirinin eşdeğerini içeren Rusça-Türkçe deyim sözlükleri (Baştürk, 2005; Sangöz vd. 2023), örneklemini ise içerdikleri sözcükler açısından benzerlik gösteren Türkçe deyimler ve Rusçadaki eşdeğerleri oluşturmuştur. Ayrıca Rusça ile Türkçe arasındaki morfolojik farklılık gösteren deyimler de örnekleme dâhil edilmiştir. Türkçe ve Rusça deyimlerin anlamları <https://sozluk.gov.tr>; <https://kartaslov.ru> ve <https://rus-phraseology-dict.slovaronline.com> internet sitelerinden teyit edilmiştir.

Yöntem

Yapılan çalışmada temel bilimsel araştırma yöntemlerinden doküman taraması, derleme, betimsel analiz, karşılaştırmalı analizin yanı sıra dilbilimsel araştırma yöntemlerinden bileşenler analizi ve bağlam analizi de kullanılmıştır. Araştırma evrenini oluşturan Türkçe-Rusça deyim sözlükleri tarandıktan sonra içerdikleri sözcükler ve anlam açısından eşdeğer sayılabilen Türkçe ve Rusça deyimler derlenmiştir. Derlenen deyimler karşılaştırmalı analiz temelinde iki temel grup halinde incelenmiştir. Deyimlerin taşıdıkları anlamlar, bileşenler ve bağlam analizleri aracılığıyla belirlendikten sonra Türkçe ve Rusça deyimlerin anlamsal açıdan benzer ve farklı tarafları belirlenmiştir. Böylece hem Rusçada hem Türkçede tam ve kısmî eşdeğer sayılabilen deyimlerin anlamsal açıdan eşdeğerliliği ispatlanıp kullanım özellikleri belirtilmiştir.

Bulgular

Yapılan araştırma esnasında Türkçe-Rusça deyim sözlüklerinden derlenen deyimler iki temel grup halinde incelenmiştir: 1) Tam eşdeğer olan Türkçe ve Rusça deyimler 2) Kısmî eşdeğer olan Türkçe ve Rusça deyimler. Birinci gruba hem Türkçede hem Rusçada kullanılmakta olan birçok deyim hem içerdikleri sözcükler hem anlamsal açıdan tam eşdeğer sayılabilen ve çeviride birbirinin yerine kalıp hâlinde

kullanılabilen deyimler girmiştir. İkinci gruba ise aralarında morfolojik farkı olanlar veya taşıdıkları anlamlar arasında tam eşdeğerlilik gözlemlenemeyen deyimler girmiştir.

1. Tam Eşdeğer Olan Rusça ve Türkçe Deyimler

Hem içerdikleri sözcükler hem taşıdıkları anlam açısından tam eşdeğer sayılabilen Türkçe ve Rusça deyimlerin çoğu, aralarında birleşik fiil grubu (matar ile bitenler) şeklindekilere rastlansa da ya sıfat tamlaması ya da belirtisiz isim tamlaması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu gruba giren deyimleri söylemde üstlendikleri işlevler bakımından alt gruplara bölmek mümkündür.

Terimler

Rusça ve Türkçede tam eşdeğer sayılabilen deyimlerin bir kısmının farklı bilim alanlarında kullanılmakta olan terimler olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle söz konusu deyimler hem içerdikleri sözcükler hem de anlam açısından herhangi bir farklılık göstermemekle birlikte belirli bağlamlarda kullanılan tek anlama sahiptir. Bu gruba ekonomi ile ilgili “döner sermaye” (оборотный капитал), “kara borsa” (черная биржа), “piyasa ekonomisi” (рыночная экономика), “yıllık ortalama gelir” (среднегодовой доход) vs., askerî terimler olarak “ateş açmak” (открыть огонь), “savaş açmak” (открыть войну), “barut fıçısı” (пороховая бочка), “seferberlik ilan etmek” (объявить мобилизацию); diğer bilimsel alanlarda kullanılanlar “açık oturum” (открытое заседание), “sözlü sınav” (устный экзамен) gibi deyimler girmektedir. Bu gruba giren deyimler iki dilde de tek anlamı karşılamak üzere kullanıldıkları için kelimesi kelimesine çevrilebileceğini belirtmek gerekir.

Yeni Kavramlar

Tam eşdeğer olup Rus ve Türk kültüründe rastlanmayan ve muhtemelen yakın geçmişte ortaya çıkan yeni kavramları karşılamak üzere Türkçe ve Rusçada kullanılan birtakım deyimler tespit edilmiştir. Bunların arasında “çetin ceviz” (крепкий орешек), “serseri kurşun” (шальная пуля), “formda olmak” (быть в форме), “yardım elini uzatmak” (протянуть руку помощи), “kara listeye almak” (включить в черный список), “davetsiz misafir” (незванный гость), “yakın akraba” (близкий родственник); “aslan payı” (львиная доля), “kura çekmek” (тянуть жребий) gibi deyimleri görmek mümkündür. Bu gruba giren deyimler iki dilde aynı anlamları karşıladıkları için kullanım bağlamları da aynıdır. Dolayısıyla söz konusu deyimlerin kelimesi kelimesine çevirisi hedef dilde herhangi bir anlam kaybına yol açmaz.

Mecazî Anlam Bildiren Deyimler

Bu alt gruba hem Rusçada hem Türkçede kullanılan ve gerçek fizikî eylem ile o eyleme dayalı çağrışım temelinde oluşan mecazî anlamı dile getiren deyimler girmektedir. Söz konusu deyimleri oluşturan sözcükler, bağlama göre iki dilde hem temel anlamlarını koruyabilmekte hem de aynı mecazî anlam ifade edebilmektedirler. Çocuk **ateşle oynuyordu** (Ребенок **играл с огнем**) cümlesinde gerçek fizikî eylem dile getirilirken “*Ты же знаешь свою мать! Хватит **играть с огнём!***” (*Annenin karakterini biliyorsun! **Ateşle oynamayı bırak!***) cümlesinde “ateşle oynamak” (играть с огнем) deyimini aracılığıyla tehlikeli bir durum dile getirilmektedir. Böylece “ateş” kelimesi tehlikeyi “oynamak” fiili ise “insanın yaptığını” iki dilde simgelediği için “*ateşle oynamanın*” kötü sonuçlanabileceği (yangın çıkma tehlikesi) ile ilgili iki kültür mensuplarının bilincinde benzer çağrışımlar uyandırır.

Yapılan araştırmada Türkçe ve Rusçada “diş” ve “ağız” sözcükleri içeren deyimlerin de tam eşdeğer olduğu ve iki dilde hem fizikî eylem hem mecazî anlam dile getirmek üzere kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu tür deyimlere şunlar örnek verilebilir: “diş bilemek” (точить зуб): *Köpeğim kabloları kemirerek **diş bilemeyi** severdi / Моя собака любила **точить зубы**, грызя провода; Tanıdıklarımın arasında bana **diş bileyenler** de varmış / Среди моих знакомых были и те, кто **точил** на меня **зуб**.); “diş göstermek” (показывать зубы): *Çocuğum ağzını açır çürüyen **dişini gösterdi**. / Ребенок, открыв рот, **показал** сгнивший **зуб**. Belki de fazla uzatmadan dişini gösterip lider olmaya çalışır/ Возможно не будет долго думать и, **показав зубы**, постарается стать главной.; “dişini sıkmak” (стиснуть зубы): *A что нам остаётся, кроме как **стиснуть зубы**? / **Dişimizi sıkmaktan** başka ne yapabiliriz ki? “Ağzını açmamak” (не открывать рот): *Çocuk bir türlü **ağzını açmıyordu**/ Ребенок никак не открывал рот. Düşünde hiç **ağzını açmamıştı**/ Он за всю свадьбу не вымолвил ни слова.****

Bu alt gruba giren deyimler hem Rusçada hem Türkçede aynı anlamı karşıladıkları ve benzer çağrışımları uyandırdıkları için deyimlerin kelimesi kelimesine çevirisi hâlinde herhangi bir anlam kaybı oluşmaz.

2. Kısmî Eşdeğer Olan Rusça ve Türkçe Deyimler

Bilindiği gibi bir sözcüğün taşıdığı anlamlar ancak farklı bağlamlarda ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bir kelime grubu oluşturan sözcükler, birbirinin anlamını belirler demek mümkündür. Deyimler, farklı sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşturuldukları ve kalıp şeklinde kullanıldıkları için sözcüklerin yan anlamlarının belirlenmesinde önemli rol üstlenmektedirler. Bu durum özellikle Türkçe deyimlerdeki fiillerin taşıdıkları anlamlarda daha net gözlemlenmektedir. Türkçe deyimlerdeki bir fiilin anlamları hedef dilde farklı fiiller aracılığıyla karşılanabilir. Bu durumun en güzel örneği “hükûmeti devirmek” (свергнуть власть) (*İsyancılar hükûmeti devirmek istiyorlardı / Мятежники хотели свергнуть власть*) ve “dağları devirmek” (свернуть горы) (*Onun için dağları devirmeye hazırdı / Он готов был ради нее всернуть горы*) deyimlerindeki “devirmek” fiilidir.

Deyimler kalıp hâlinde kullanıldıkları için çeviri esnasında taşıdıkları anlam, aynı anlamı karşılamak üzere hedef dilde kullanılan başka bir deyim ile verilebilir. Anlam açısından eşdeğer olan Türkçe ve Rusça deyimlerin arasında içerdikleri sözcükler bakımından fark sıkça gözlemlenmektedir. Dolayısıyla Türkçe deyim Rusçadaki eşdeğeri, Türkçe deyimdeki sözcüklerin Rusçadaki temel leksik anlamlarının karşılığını bildiren sözcükler olmayabilir. Örneğin, “toprağa vermek” (передать земле) (*Çatışmada şehit düşenleri toprağa verdik / Мы передали земле тела погибших в бою*) deyiminin Rusça eşdeğerinde vermek fiilinin eşdeğeri “дать / отдать” fiili değil de bu bağlamda uygun ve deyimde “vermek” anlamı karşılayan “передать” fiili kullanılmaktadır. Eğer söz konusu deyim Rusçadaki eşdeğeri, Türkçedeki “vermek” fiilinin anlamını karşılayan başka fiillerle oluşturulsaydı (дать / отдать земле) Rus kültürü mensuplarının bilincinde istenilen çağrışımı uyandıramazdı. Deyimlerin çevirisinde bu hususa özellikle dikkat etmek gerekir.

Benzer kullanıma bir başka örnek Türkçedeki “sevgi beslemek” deyiminde karşımıza çıkmaktadır. “Sevgi beslemek” Türkçe deyimini Rusçaya “кормить любовь” olarak çevirmek mümkün değildir. Söz konusu deyim Rusçadaki eşdeğeri “beslemek” anlamını karşılayan “питать” fiilini içeren “питать любовь” deyimidir (*Ona karşı sevgi besliyordu / Он питал к ней любовь*). “Parmağını bile oynatmamak” (пальцем не пошевелить) deyiminde “oynatmak” fiili bağlama göre yan anlamda kullanılmaktadır. Dolayısıyla Rusça deyimde Türkçe deyimdeki gibi “kırıpdatmak” anlamını karşılayan fiil kullanılmıştır: *Onun için parmağını kırıpdatmam / Ради него я и пальцем не пошевелю*. “Tahta çıkmak” (взойти на трон) deyiminde de bağlama uygun “yukarı çıkmak, tırmanmak” anlamı taşıyan “взойти” fiil kullanılmıştır: *İsyandan sonra tahta çıkmıştı / После переворота вошел на трон*.

Rusçada fiiller ile kurulan deyimlerin arasına şu deyimleri eklemek mümkündür: “başını döndürmek” (вскружить голову); “satılığa çıkarmak” (выставить на продажу); “yer tutmak” (занять место); “kök salmak” (пустить корни); “havanda su dövme” (воду в ступе толочь); “bir bardak suda fırtına korutmak” (поднять бурю в стакане воды); “boynunu vurmak” (отрубить голову); “burun kıvrıkmak” (нос воротить); “borca batmak” (погрязть в долгах); “haddini aşmak” (переступить грань дозволенного); “gölge düşürmek” (бросить тень); “hedefe ulaşmak” (достичь цели); “göz yummamak” (не сомкнуть глаз) ve diğerleri.

Türkçe deyimlerdeki çok anlamlı kelimeler için de yukarıda bahsedilen durum geçerlidir. “Demir atmak” (бросить якорь): *Gemi demir attı / Корабль бросил якорь*; “yük olmak” (быть обузой): *Kardeşim bana hiçbir zaman yük olmamıştı / Сестра никогда не была обузой для меня*. Söz konusu deyimlerdeki “demir” ve “yük” sözcükleri çok anlamlı olduğu için başka bağlamlarda Rusçaya farklı şekillerde tercüme edilebilir. “Demir” sözcüğünün Rusça farklı bağlamlarda eşdeğeri sıfat tamlama grubu oluşturan “железный” (demirden yapılmış) kelimesi de olabilmektedir: *Deponun demir kapısı açılmıştı / Железная дверь склада открылась*.

Anlam açısından tam eşdeğer olan deyimler Türkçe ve Rusçada farklı sözcüklerden oluşturulabildiği için yukarıda bahsi geçen deyimlerin hedef dile kelimesi kelimesine tercümesi uygun değildir. Bu durum farklı dillerde aynı anlamı karşılamak üzere farklı kalıpların kullanıldığının göstergesidir. Dolayısıyla kalıp halinde kullanılan deyim anlamını hedef dilde farklı bir kalıp ile yapısal özelliklerini bozmadan karşılamak mümkündür.

Morfolojik Fark Olan Türkçe ve Rusça Deyimler

Dilin tipolojik özellikleri muhakkak her katmanda kendini belli etmektedir. Bu durumda Türkçe ile Rusça arasındaki düzenli biçim bilimsel olayların meydana gelmesi doğaldır. Dolayısıyla tipolojik fark gözlemlenerek derlenen deyimler arasında birkaç grup oluşturmak mümkündür.

Çokluk ve teklik kavramları hem Türkçede hem Rusçada belirli dil unsurlarıyla dile getirilmektedir. Morfolojik açıdan bakıldığında Türkçede çokluğu teklikten ayıran biçimbirimler kullanılagelirken Rusçada üçlü sayı siteminden (teklik, ikilik, çokluk> teklik, ikilik+çokluk) değişen teklik ve çokluğu birbirinden ayıran biçimbirimler kullanılmaktadır (Özeren, 2019, s. 91-92). Bu nedenle iki dilde de “çokluğu” ifade eden biçimbirimlerin bulunması, söz konusu kavramın aslında bir gramer kategorisini temsil ettiğini göstermektedir. Fakat iki dilde de söz konusu gramer kategorisinin belirli bağlamlarda, hatta belirli anlamları karşılamak üzere kullanıldığı gözlemlenmektedir. Özellikle Türkçede çokluk ekinin belirli bağlamlarda kelimeye kazandırdığı yan anlamlar çoktur ve bu anlamlar Rusçada aynı şekilde ifade edilmez. Dolayısıyla bir dilde belirli kavramı ifade etmek için kelimenin çokluğunu bildiren şekli kullanılabiliyorken diğerinde tam tersi olabilmektedir. Bu durum deyimlerde de gözlemlenmiştir. Örneğin “borca batmak” (погрязть в долгах), “cebini doldurmak” (набить карманы); “elden ele” (из рук в руки); “sözü geri almak” (брать свои слова обратно); “tedbir / önlem almak” (предпринять меры); “ayağına dolaşmak” (путаться под ногами), “tekerine çomak sokmak” (совать палки в колеса); “adam / insan içine çıkmak” (выйти в люди); “eli boş dönmek” (вернуться с пустыми руками); “eli boş gitmek” (идти с пустыми руками); “acı söz” (горькие / обидные слова); “göz yummamak” (не сомкнуть глаз) deyimlerinde görüldüğü gibi Türkçe deyimlerde kelimelerin tekil halleri kullanılıyorken Rusçada aynı kelimelerin çokluk halleri kullanılıyor. Fakat buna rağmen iki dildeki deyimlerin taşıdıkları anlamlar arasında herhangi bir anlamsal fark oluşmamaktadır.

Hem Türkçede hem Rusçada bazı kelimeler çokluğu bildiren biçimbirim bulundurmada bağlama göre çokluğu da ifade edebilmektedirler: mal mülk (имущество), halk (народ), sürü (стадо) vs. Fakat Türkçede “mal” kelimesinin çokluk eki almış hâli kullanılabiliyorken Rusçada aynı durum söz konusu değildir. Bu nedenle Türkçe “taşınır(maz) mal / mallar” deyimlerinin Rusçada tek eşdeğeri “(не)движивое имущество” kullanılmaktadır.

İstem. Bilindiği gibi söylem içerisinde sözcükler hâl ekleri aracılığıyla birbirine bağlanır ve kelime grupları oluşturur. Her deyim aslında bir kalıplaşmış kelime grubu olduğu için söylem içerisinde sözcüklerin birbirine bağlanış şekli de her dilde özgün bir olgudur. Bu olgu, Türkçe ve Rusça gibi iki farklı dilin farklı sayıda ve farklı istemlerde hal ekleri kullanımında ortaya çıkmaktadır (Özeren, 2019, s. 19-60). Dolayısıyla hem Türkçede hem de Rusçada çeviri açısından eşdeğer sayılabilecek kelime gruplarının oluşturulmasında sayı ve istem açısından eşdeğer olmayan hâl eklerinin kullanılışı gayet doğaldır. “Açlıktan ölmek” deyimini Rusçaya “умереть от голода” diye tercüme edilebilir, hatta konuşma dilinde de kullanılabiliyor. Fakat söz konusu deyimün Rusçadaki eşdeğeri “умереть с голоду” olacaktır: *Если не хочешь умереть с голоду до прихода матери, найди себе что-нибудь поесть.* / Annen gelene kadar **açlıktan ölmek** istemiyorsan kendine yiyecek bir şeyler bul. Benzer bir durum şu deyimlerde de gözlemlenmektedir: “başına vurmak” (ударить в голову): *Шампанское ударило ему в голову.* / Şampanya **başına vurmuştu**. Bu deyim birinin başına bir şeyle vurma eylemiyle karıştırılmamalıdır. Çünkü ikincisinin Rusçadaki eşdeğeri, Türkçe deyimün anlamını karşılamayan “ударить по голове” (kafasının üstüne vurma) kelime grubu olacaktır: *Он ударил его по голове большим камнем.* / *Бüyük bir taşla başına vurdu.* “Ekmegini kazanmak” (зарабатывать на хлеб / ekmek alabilmek için kazanmak) : *Вы должны сами зарабатывать на хлеб.* / Kendi **ekmeğini** kendiniz **kazanmalısınız**. Aynı durum “gözleri kararmak” deyiminde de gözlemlenmektedir: Rusçaya “глаза потемнели” (gözlerinin rengi koyulaştı) olarak tercüme edilebilir (*Когда она злилась, ее голубые глаза темнели и казались почти черными* / *Kızgın halinde mavî gözleri koyulaşır ve neredeyse siyah gibi görünürdü*) ama deyimün Rusçadaki kalıbı “потемнеть в глазах” (gözlerinde kararı) olacaktır: *У бабушки потемнело в глазах* / Babaannemin gözleri kararmıştı.

İstem farkı gözlemlenen deyimler arasına “gözünün önünde olmak” (быть на глазах / gözlerinin üstünde olmak); “hamam gibi” (как в бане / hamamda gibi); “himayesine almak” (взять под опеку / крыло / himayesinin / kanadının altına almak); “ilk fırsatta” (при первой возможности / ilk fırsat olduğunda); “izinden yürümek” (идти по следам / izlerinin üstünden gitmek); “kapıyı göstermek” (показать на дверь / kapıya göstermek); “teke tek” (один на один / tek üstüne tek); “üstüne titremek” (тряснись над кем-то / birisinin üstünden titremek); “kapısını çalmak” (стучаться в дверь / kapısına çalmak) gibi deyimler dahil edilebilir.

Belirtme Durumu. Rusça ile Türkçe arasında bir diğer tipolojik fark, ismin söylem içerisinde belirtme durumu ekini alıp almadığında gözlemlenmektedir. Rusçada belirtisiz nesne diye bir kavram (cümle ögesi) mevcut olmadığı için cümlede nesne işlevi üstlenen isim soylu sözcükler mutlaka Belirtme eki alırlar. Türkçede ise söylemde hem belirtili hem belirtisiz nesne kullanılır. Böylece bir fiil ile kullanılan aynı isim bağlama göre Belirtme durumu eki hem alabilir hem de almayabilir: *Пазардан bana çанта ал.* /

Купи мне **сумку** на базаре. Вана би **çantayı** al. / Купи мне эту **сумку**. Örnek cümlelerden de görüldüğü gibi Rusça söylemde nesne işlevi üstlenen her isim mutlaka belirtme durumu eki alacaktır. Birçok deyimde benzer durum gözlemlenmiştir.

İyelik hem Türkçeye hem Rusçaya has bir gramer kategorisidir. Fakat söz konusu gramer kategorisinin söz dizimsel açıdan bir tipolojik farkı gözlemlenmektedir. İyelik ekleri Türkçede isim soylu sözcüklerin çekiminde önemli rol oynar ve daima hâl eklerinden önce gövdeye eklenir. Rusçada bir nesnenin kime ait olduğunu göstermek için gövdeye eklenen ekler değil iyelik anlamı taşıyan zamirler ve sıfatlar kullanılmaktadır (Özeren, 2019, s. 62). Örneğin, “eline bakmak” deyimindeki “eline” kelimesi 3. tekil şahıs ekini içinde bulunduruyor. Deyimin Rusça eşdeğeri ise “смотреть в руку” (ele bakmak + kimin?) şeklindedir: *Uzun süre babamın eline bakmak zorunda kalmıştım. / Долгое время мне приходилось смотреть в руку отца.* Rusça cümledeki deyimden sonra gelen iyelik zamiri ise Türkçedeki iyelik ekinin işlevini üstlenmektedir. Benzer bir durum şu deyimlerde de gözlemlenmektedir: “eli ağır” (тяжелая рука/ ağır el); “gözleri kararmak” (потемнеть в глазах / gözlerde kararmak); “kuyusunu kazmak” (рыть яму другому / başkasına kuyu kazmak); “zamanını almak” (отнимать время у кого? / kimden zaman çalmak); “avucum kaşınıyor” (ладонь чешется / avuç kaşınıyor); “boynunu vurmak” (отрубить голову / birinin kafasını baltayla kesmek); “pili bitmek” (закончилась батарейка) “Harfi harfine” (буква в букву) ve “kelimesi kelimesine” (слово в слово) deyimlerindeki sözcüklerin içindeki iyelik eklerinin Rusçadaki eşdeğerleri iyelik eklerinin işlevini üstlenen zamirler bile kullanılmamaktadır. “Kanını emmek” (сосать кровь) ya da “gözleri parlamak” (глаза блестят) deyimlerinin Rusçadaki eşdeğerleri söylemde kimin sorusuna cevap veren isimler ya da iyelik işlevi üstlenen zamirler ile birlikte çeviri birimi oluşturmaktadır.

Tartışma

Deyimler, belli bir kavramı, durumu veya duyguyu dile getirmek için kullanılan birkaç sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşan anlatım şeklidir (Aksan, 1998, s. 35). Birçok dilbilimcinin ifade ettiği gibi deyimler, kalıp hâlinde kullanılan en az iki sözcükten meydana gelen ibarelerdir. Deyim gruplarının içeriği ile taşıdıkları anlamlar tamamıyla o dile özgü ve hiçbir yerde kuralı yazılmayan dilsel bir süreçtir. Ö.A. Aksoy Türkçede tek kelimedenden oluşan (ekli sözcük halinde kullanılanlar) en küçük deyimlerin mevcut olmasından bahseder (Aksoy, 1988, s.141). Her şeyden önce deyim bir kelime grubu olduğu için tek sözcük hâlinde olup da içinde yapım ya da çekim eki bulduran sözcükler “deyim” değildir sadece yeni kavramları karşılamak üzere çoğunlukla yapım ekleri yardımıyla türetilmiş yeni kelimelerdir. Bu kelimelerin temel leksik anlamları kök / gövdenin leksik anlamlarıyla daima bağdaştırılabilir. Örneğin (dol- > dolmuş, akşam > akşamcı). Bu sözcükler dili kullananlar tarafından belirli gözlemlere ya da edinilen tecrübeye dayanılarak dil mantığına uygun bir şekilde türetilmişlerdir. Ayrıca bu tür sözcüklere deyim sözlüklerinde rastlanmaması da onların bilim insanları tarafından birer deyim olarak algılanmadığının bir göstergesidir.

Rusça olarak kaleme alınmış ve Türkçe deyimlerin Rusçaya çeviri sorunlarını ele alan birtakım bilimsel makaleler mevcuttur. 2012’de Yu. Onişçenko tarafından yazılmış “Анализ некоторых фразеологических единиц турецкого языка и проблема их перевода на русский” (Bazı Türk Deyimlerinin Analizi ve Rusçaya Çeviri Problemi) adlı makaledeki teorik bilgilerin, M. Kasumova’nın E. Bıradlı ile birlikte Rusça olarak kaleme aldıkları Rusça ve Türkçe deyimlerin özelliklerini konu edinen makalelerinde (Kasumova vd. 2013) büyük ölçüde aynı olması dikkat çekicidir. Bu teorik bilgi daha çok Rus ve Türk bilim insanlarının deyim tanımlaması ve sınıflandırması ile ilgilidir. Hatta örnek deyimler ve deyimlerin Rusçaya yanlış çevirileri bu iki çalışmada örtüşmektedir.

2021’de E. Hismatullina tarafından kaleme alınan “Особенности перевода фразеологии на материалах разноструктурных языков (на примере турецкого и русского языков)” (Farklı Yapıdaki Dillerdeki Deyimlerin Çeviri Özellikleri (Türkçe ile Rusça Örneğinde))” adlı makalede de aynı deyim örnekleri, Türkçe deyimlerin Rusçaya aynı hatalı çevirilerini görmek mümkündür. Yazar makalesinde çeviri sorunlarının birkaç sebebini göstermekle birlikte Türkçe deyimlerin Rusça eşdeğerlerini vermektedir. Fakat birçoğunun yazar tarafından yanlış algılandığını söylemek mümkündür. Mesela, “bir yastığa baş koymak” deyimini Rusçaya “поддерживать друг друга в браке” (evlilik boyunca birbirine destek vermek) olarak çevrilmiştir (Hismatullina, 2021, s. 413). Bu durum yazarın Türk kültürü ile ilgili yeterli arka plan bilgiye sahip olmadığını da göstermektedir. Türkçe deyimlerin hatalı algılanma ve Rusçaya anlam kayıplarının eşliğinde çevrildiğinin örneklerini İ. Mametov ile R. Ryapov tarafından kaleme alınmış “Использование соматических единиц во фразеологизмах турецкого и русского языков” (Türkçe ve Rusça Deyimlerdeki Organ Adları) adlı makalede de görmek mümkündür (Mametov vd. 2017, s. 3-6).

Türkçe ve Rusça karşılaştırmalı dil araştırmalarının yeterince yapıldığı söylenemez. Deyimlerin karşılaştırmalı incelemesi ile ilgili Rusça yazılmış bilimsel makalelerde ana dili Türkçe olmayan yazarlar tarafından Türkçe deyimlerin anlamlarının çoğu zaman doğru algılanmadığını ve yanlış biçimde Rusçaya tercüme edildiğini görmek mümkündür. Ayrıca Rusça-Türkçe deyimler ile ilgili yazılan üç makalenin teorik bilgiler kısımlarının birbirinin neredeyse tıpatıp aynısı (örnek verilen deyimler ve yanlış çevirileri) olduğu dikkat çekicidir. İlgili çekici adlar altında kaleme alınan bazı çalışmaların içerikleri yapılan araştırmalarının bilimselliği hakkında ipucu vermektedir.

Tam eşdeğer olan Rusça ve Türkçe deyimlerin bir kısmının başka bir dilden kelimesi kelimesine çeviri yoluyla Türkçeye ve Rusçaya girdiğini söylemek mümkündür. Bu tür deyimler birbirinin eşdeğerleri sayılan sözcükleri içermekte ve genellikle tek anlamı karşılamak üzere Türkçe ve Rusçada kullanılmaktadır. Ayrıca bu gruba giren deyimlerdeki sözcüklerin herhangi bir anlam değişikliğine girmesi söz konusu değildir. Deyimlerin içerik ve anlam açısından tıpatıp birbirine uymasından dolayı iki dile de kelimesi kelimesine tercümesi mümkündür. Yeni alıntılanan deyimlerin çoğu, tarihte olmayan modern dünyadaki olay ve nesnelere ilgili insanların bilincinde doğru kavramsallaştırmayı oluşturup dile getirmek için kullanıldıkları için birer kültürel öge statüsü taşıyamazlar.

Farklı bilim alanlarında terim olarak kullanılan ve deyim sözlüklerine girmiş kalıp ifadelerin sayısının çok fazla olduğunu söylemek gerekir. Bu durumda ortaya “Terim olarak kullanılan deyimler hangi sözlüklerde yer almalı?” sorusunun ortaya çıkması gayet doğal bir durumdur. Dolayısıyla dilde terim işlevi üstlenen ve belirli bilim alanında tek anlamda kalıp hâlinde kullanılan ifadeler (kara borsa, kişi dokunulmazlığı vs.) terim sözlüklerinde yer almalıdır.

Tam eşdeğer Türkçe ve Rusça deyimler arasında mastar eki ile biten birleşik fiil grubu şeklinde kullanılan deyimler büyük bir grup oluşturmaktadır. Bu tür deyimler Türkçe literatürde ayrı gruba dahil edilir, hatta onlar için “deyimsi” ifadesi kullanılır (Aksoy, 1988: 133). Bizce deyimlerin mastar eki ile bitmesi ve deyim grubundaki fiilin çekime girmesi, yeni kavramı karşılamak üzere bir arada kalıp olarak kullanılan birkaç kelimenin bir deyim grubu (birleşik fiil grubu) oluşturduğu gerçeğini değiştirmez. Ayrıca söylemdeki farklı işlevlerinden dolayı bu tür deyimlerin sadece cümlede yüklem işlevinde kullanılıp yargı bildirilmesinden dolayı atasözlerine benzetilmesi doğru değildir.

M. Yurtbaşı'nın Türkçe deyimler için kullandığı “kemikleşmiş” (Yurtbaşı, 1996: s.1.) ifadesi, deyim grubundaki sözcüklerin yer değiştirmemesi için de geçerlidir. Rusçada böyle bir “kemikleşme” gözlemlenmemektedir. İsim+fiil modeline göre oluşturulan Türkçe deyimlerin Rusça eşdeğerlerdeki sözcüklerin herhangi bir anlam değişmesi veya anlam kaybı oluşturmadan söylemde yeri değişebilir. Bu durumun Türkçe ile Rusçanın söz dizimsel özelliklerinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Örneğin *открыть огонь* (ateş açmak) / *огонь открыт по вражеским танкам* (düşman tanklarına ateş açıldı).

Kelimelemlerin çok anlamlılığı deyimlerin taşıdıkları anlamı etkilemekte, bu nedenle de Rusçadaki eşdeğerleri tamamıyla farklı sözcüklerden oluşan deyimler olabilmektedir (*vakit+kazanmak* (*выиграть время*) / *ekmek+kazanmak* (*заработать на хлеб*); *zaman+almak* (*отнимать время*) / *söz+almak* (*взять слово*)). Bu da her kelimenin taşıdığı anlamın ancak bir bağlam içerisinde belirli kelimelerle birlikte kullanıldığında net olarak ortaya çıktığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Özellikle Türkçe deyimlerdeki fiillerin çok anlamlılığını gözlemek mümkündür. Bu nedenle Türkçe deyim grubu oluştururken ima edilen anlam, genellikle Rusçada farklı fiiller ile karşılanmaktadır. Bu durum Türk ile Rusların eşdeğer olarak kabul edilen fiillere farklı bağlamlarda farklı anlamlar yüklediğinin bir göstergesidir. Başka bir deyişle, Türkler ve Ruslar aynı kavramı farklı dil unsurlarıyla ifade edebilmektedirler.

Sonuç

Deyimlerin farklı anlatım şekilleri ve taşıdıkları kavramlar her zaman dil bilimcilerin ilgisini çeken konularından biri olduğundan, deyimler hem Türkçe hem Rusça kaleme alınmış birçok bilimsel çalışmanın konusunu teşkil etmiştir. Birkaç kelimenin bir araya gelip yeni bir anlam ifade etmesi, deyimlerin anlambilim açısından incelemesini de oldukça cazip kılmaktadır. Deyim grubundaki sözcükler genellikle temel leksik anlamları dışında bir anlam karşılamak üzere birlikte kalıp hâlinde kullanıldığı için deyimlerin özellikle yabancı biri için zor algılandığı aşikârdır. Yabancı dil öğreniminde öncelikle kelimelerin temel leksik anlamları öğrenildiğinden yabancı dili öğrenenler kalıp hâlinde kullanılan ifadelerdeki sözcüklerin anlamlarını kelimesi kelimesine çözümlerken her kelimeyi bağımsız bir şekilde ve ilk öğrendikleri temel anlamlar aracılığıyla iletilen mesajı algılamaya çalışırlar. Bu nedenle deyimlerin kelimesi kelimesine

tercümesi çoğu zaman hedef dilde anlamlı bir bütünlük oluşturamaz. Bunun delili olarak makine çevirisinin de deyim grubunu çoğu zaman bir birim olarak algılamayıp kelimesine kelimesine çevirmesi gösterilebilir.

Tam eşdeğer olup mecazî anlam taşıyan Türkçe ve Rusça deyimler, iki kültür mensuplarının bilincinde benzer çağrışımlar uyandırır. Genellikle fizikî bir eyleme gönderme yapıldığından dolayı deyimler arasında yapısal ve anlamsal eşdeğerlik söz konusudur. Fizikî bir eylem ile özdeşleştirilemeyen anlamın hem Türkçede hem Rusçada aynı kelimeler ile dile getirilme ihtimali çok düşük olduğu için yeni kavramları karşılamak üzere tam eşdeğer olan deyimler çoğunlukla başka bir yabancı dilden alıntılanmıştır.

İkinci gruba giren ve anlam açısından tam eşdeğer olan Türkçe ve Rusça deyimlerdeki morfolojik fark, Rusça ve Türkçenin tipolojik özellikleriyle bağdaştırılabilir. Bir dilde deyim grubu belirli ad durum ekiyle oluşturuluyorsa diğer dilde aynı durum söz konusu olmayabilir. Dolayısıyla Türkçe ve Rusça deyimlerdeki istem farkı, diğer morfolojik farklardan daha sık gözlemlenir.

Türkçede kullanılan bazı deyimler, başka deyimlerdeki fiillerin olumsuz şekilleriyle (göz yummak X göz yummamak / ödünç vermek X ödünç vermemek) yapılır. Böylece yapı bakımından sadece olumsuzluk içeren deyimlerin anlamı tamamıyla değişir ve anlamları Rusçada tamamıyla farklı deyimler ile karşılanır. Böyle bir durum Rusça için geçerli değildir. Örneğin “сходитъ с ума” (delirmek) deyimindeki fiilin olumsuz şekli “не сходитъ с ума” (delirmemek) bildirilen eylemin daima gerçekleşmediğini bildirir.

Tam eşdeğer sayılabilecek bütün deyimler Rusçaya kelimesi kelimesine çevrilemez. Kelimesi kelimesine çevrilebilen deyimlere modern dünyadaki yeni kavramları karşılamak üzere yabancı dilden iki dile de alıntılama yoluyla kazandırılmış deyimler, evrensel sayılabilecek insan davranışlarıyla ilgili olanlar ve her ulusun bilincinde benzer çağrışım uyandıran evrensel soyut kavramları bildiren deyimler dahil edilebilir.

Deyimler, bir ulusun düşünce sisteminin, dış dünyayı algılayıp dile yansıtma biçiminin ve bilişsel özelliklerinin araştırılması için kapsamlı veri alanı teşkil ettikleri için karşılaştırmalı olarak incelenmesi kültürel ile bilişsel dilbilim ve kültürlerarası iletişim açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla Türkçe ve Rusça deyimlerin kapsamlı bir şekilde incelenmesi için ana dili Türkçe ve Rusça bilim insanlarının katılımıyla gerçekleştirilecek bilimsel araştırma projelerin oluşturulup hayata geçirilmesi önerilebilir.

Etik Beyan

“Türkçe ve Rusça Eşdeğer Deyimler” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Ethical Declaration

During the writing process of the study “*Equivalent Idioms in Russian and Turkish*” scientific rules, ethical and citation rules were followed. No falsification was made on the collected data and this study was not sent to any other academic publication medium for evaluation. Ethics Committee Permission is not required

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Declaration of Conflict

There is no potential conflict of interest in the study.

Kaynakça

- Aksan, D. (1998). *Her Yönüyle Dil. Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Cilt 3., Ankara: Türk Dil Kurumu. 2.baskı.
- Aksoy, Ö. A. (1988). “Atasözleri, deyimler”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1962*. Ankara: TDK Yay. :217: 131-166.
- Aksoy, Ö. A. (1989). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*. İstanbul: İnkılâp Kitap Evi, genişletilmiş beşinci baskı.
- Baştabak, A. Ş. (2016). “Klassifikatsiya frazeologizmov s zoonimnim komponentom v turetskom i russkom yazıkah po ekvivalentnosti”. *Mejdunarodny nauçnyy jurnal “Simvol Nauki”, №2, .*
- Baştabak, A. Ş. (2005). *Türkçe Açıklamalı Türkçe/Rusça Deyimler Sözlüğü*. Bışkek: Avrasya Yayınları.
- Gönen, S. (2008). “Deyimlere Şekil Açısından Bir Yaklaşım Örneği”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. (20): 207-217.

- Gudkov, L., Saraç, H. (2015). “Doroga” (“yol”) v prirodno-landşaftnom kode kul’turi russkogo i turetskogo yazıkov”. *Mir russkogo slova, Lıngvokulturologiya*, No 1: 15-21.
- Hismatulina, E. (2021). “Osobnosti perevoda frazeologii na materialah raznostruktırnıh yazıkov (na primere turetskogo i russkogo yazıkov)”. *Sovremennıe Vostokovedcheskie İssledovaniya*, 3(3): 410-417.
- Kanmaz, A. (2021). “Türkçe Deyimler Üzerine Yazılan Makaleler Hakkında Bir Kaynakça (1962-2020)”. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi*, 4(7): 170-231.
- Kartal, N. (1990). *Türkçe Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Birsen yayın Evi, 3. Baskı, geliştirilmiş, gözden geçirilmiş, açıklamalı.
- Kasumova, M. “Bibleşzmi i koraniçeskie frazeologizmi v russkom i turetskom yazıkah”. <https://cyberleninka.ru/article/n/bibleizmy-i-koraniceskije-frazeologizmy-v-russkom-i-turetskom-yazykakh> Erişim Tarihi: 29.10.2024
- Kasumova, M., Biradlı, E. “Osobnosti frazeologičeskih edinits v russkom i turetskom yazıkah”. <https://cyberleninka.ru/article/n/osobnosti-frazeologicheskikh-edinits-v-russkom-i-turetskom-yazykakh/viewer> Eriřim Tarihi: 12.09.2024
- Kasumova, M., Söyler, S. (2014). “Sopostavitel’nyı analiz frazeologičeskih edinits s komponentom Bog-Allah v russkom i turetskom yazıkah”. <https://cyberleninka.ru/article/n/sopostavitelnyy-analiz-frazeologicheskikh-edinits-s-komponentom-bogallah-v-russkom-i-turetskom-yazykakh/viewer> Eriřim Tarihi: 29.10.2024
- Memetov, İ., Ryapov R. (2017). “İspol’zovaniye somatiçeskih edinits vo frazeologizmah turetskogo i russkogo yazıkov”. *Nauçny Vestnik Krıma*, № 3 (8): 1-8.
- Oniřenko, Yu. (2012). “Aniliz nekotorıh frazeologičeskih edinits turetskogo yazıka i problema ih perevoda na russkiy”. *Uçene Zapiski Natsional’nogo Universiteta İmeni V.İ. Vernadskogo. Seriya “Filologiya”. Sostial’ne kommunikatsii*, 25 (64), № 3/1: 296-302.
- Özeren, M. (2019). *Çağdaş Türk Lehçelerinde Rusçadan Yapılan Kavram ve Gramer Çevirileri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saraç, H. (2019). “Gora” (“dağ”) v russkoy i turetskoy frazeologii: prirodno-landşaftnom kode kul’turi”. *Tribuna molodıh uçenb. Voprosı psıholingvistiki*: 310-322.
- Sarıgöz, O., Dağ Pestil, A. (2023). *Türkçe - Rusça Açıklamalı Deyimler Sözlüğü : 2500 Deyim*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Yıldırım, K. (2016). “Eksplikatsiya znaçeniy slova “sud’ba” vo frazeologizmah turetskogo yazıka”. *Mejdunarodny nauçny jurnal “Simvol Nauki”*. №2: 76-80.
- Yurtbaşı, M. (1996). *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Özdemir Yayıncılık.
- Yücel Özen, M. (2001). “Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz”. *Türk Dili. Dil ve Edebiyat Dergisi*. II/ 600: 869-879.

İnternet Kaynakları:

- Karta slov i virajeniy russkogo yazıka. <https://kartaslov.ru> . Erişim tarihi: 03.11.2024.
- Frazeologičeskiy slovar’ russkogo yazıka onlayn. <https://rus-phraseology-dict.slovaronline.com> . Eriřim tarihi: 10.11.2024
- Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr> Erişim tarihi: 11.11.2024

EXTENDED ABSTRACT

As is well known, Russian and Turkish are two distinct and unrelated languages in terms of typology. However, idioms with structural similarities are used in both languages. This article analyzes phraseologies that are considered equivalent based on the words they contain in both Turkish and Russian. The main aim of this study is to identify phraseologies that can be considered structurally equivalent between the two languages and to examine their semantic equivalence. To achieve this, the semantic frames of the idioms in both languages are first determined. These idioms are then classified to identify any changes in meaning, and their contexts of use in both languages are specified. The research was primarily based on Russian-Turkish phraseologie dictionaries (Baştabak, 2005; Sarıgöz et al., 2023), and the sample consisted of idiomatic expressions with similar structures. It should be noted that idioms with morphological differences between Russian and Turkish were also included in the sample. Structural equivalence refers to the equivalence of the lexical meaning of the words forming the idiomatic group. This study was conducted using Turkish idioms, and the meanings of these idioms were confirmed using the following sources: <https://sozluk.gov.tr>; <https://kartaslov.ru>; <https://rus-phraseology-dict.slovaronline.com>. The idioms compiled in this research were analyzed in two main categories: 1) Russian and Turkish full equivalents idioms that are fully equivalent in terms of structure and meaning; 2) Russian and Turkish part equivalents idioms. İdioms have long been a subject of interest in linguistic research. However, comparative linguistic studies on idioms are still underdeveloped. In Russian scientific articles on the comparative analysis of idioms, Turkish idioms are often misunderstood and incorrectly translated by authors whose native language is not Turkish. Additionally, it is noteworthy that the theoretical sections of three articles on Russian-Turkish idioms are almost identical, including examples of idioms and mistranslations. Interestingly, although the titles of some studies are striking, they contain no examples

and consist only of theoretical information. Some Russian and Turkish idioms, which are equivalent in both structure and meaning, likely entered both languages through word-for-word translation from another language. These idioms have exactly the same structure, and their meaning has not changed in either language. The phraseologies in question are generally recent and refer to new concepts that do not have direct equivalents in Russian or Turkish culture. Since they are structurally and semantically identical, these phraseologies can be translated word for word. Most of these idioms express concepts related to modern-day events and objects that have no historical counterpart. Therefore, they do not qualify as cultural items. For example, the concept of an "uninvited guest" contrasts with Turkish culture, where the idea of a "guest of God" exists. It should be noted that the number of phraseologies used as technical terms in various scientific fields and included in idiom dictionaries is quite high. This raises the question: Which dictionaries should phraseologies used as terms be included in? In our opinion, phraseological expressions that function as terms in specific scientific fields and are used with a single meaning should be included in specialized term dictionaries. The morphological differences in structure among idioms in the second group, which are equivalent in meaning, can be attributed to the typological characteristics of Russian and Turkish. This is also the reason for the difference in intention behind the expressions formed with these idioms in both languages. In other words, an phraseologie in one language may be expressed using one form, while the same situation may require a different form in the other language. Idioms that have a similar structure but differ in meaning can lead to a loss of meaning when used interchangeably in translation. This occurs because these idioms are perceived differently in the two languages and used in different contexts.